

Az Action Poétique

Az Action Poétique című folyóirat 1950-ben alakult Marseille-ben főleg fiatal költők közreműködésével és azóta változó számban és formában jelent meg minden esztendőben.

A folyóirat főszerkesztője, Henri Deluy a csoport célkitűzéseit ma a következőképpen határozza meg:

„Az Action Poétique *publikálási fórum* marad, még inkább, mint eddig. A kiadás területén mutatkozó szűkösség aláhúzza ezt a nyilvánvaló igazságot: a fiatal költők kizárólag a folyóiratokban publikálhatnak.

Az Action Poétique a *találkozások fóruma*: mindig meg voltunk győződve az erők összemérésének nélkülözhetetlenségéről. A költészet gyakorlata számunkra nem tisztán tudományos tevékenység: ezen a területen nem kell objektív igazságot megvédenünk. A költészet gyakorlata nem egyetlen ideológiai vizsgálatnak alávetett tevékenység: ezen a területen nincs megvéendő politikai irányvonalunk.

A költészet gyakorlata nem tartozik valamilyen „esztétika” keretei közé: nem kell előnyben részesítenünk a költői írásművészet ilyen vagy olyan felfogását. Innen származik a találkozás és vitázás lehetősége.

A *vita helye*: a költői gyakorlat nem nélkülözheti az elméleti kutatásokat (ami nem jelenti azt, hogy a költők nem írhatnak verseket anélkül, hogy másfelől elméleteket ne írnának!) A költészet gyakorlatát a különböző területeken megvalósuló tudományos munkák jelzik. Ismernünk kell, hogy például a marxista vagy a freudi analízis perspektívái hogyan és mennyiben állnak összefüggésben a költői gyakorlattal. A költői gyakorlat nem vonhatja ki magát a tudományok hatása alól, különös tekintettel azokra, amelyeknek „tudományterülete” maga a nyelv. A költői gyakorlat nem kerüli el az ideológiák marxista elméletét. A költészet gyakorlata adott életet formalista és egyéb irodalomelméleteknek s részben ma is táplálkozik azokból. Másfelől a költői gyakorlatnak sajátos jellege elkerüli azt a redukciót, amely a dolgok összegezésében állna az összesség elnyerése céljából — ami maga a költészet lenne. Egyesek magabiztosan pózolva előadott tagadásával és a teoretizáló inflációval szemben, aminek mások átadják magukat, az Action Poétique folytatni kívánja a kritikai számbavételt, amelyet megkezdett. Ezzel közönségének sürgető igényét akarja kielégíteni. Tovább óhajt fejleszteni néhány eszmét, amelyek szerkesztő bizottságának körében kerülnek kidolgozásra.

A *tájékozódás helye*: tájékoztat a folyamatban levő vitákról nemcsak Franciaország területén, hanem — és nem kisebb mértékben — a külföld költészetének folyamatban levő költői munkálatairól, minden költészetet beleszámítva, amelyhez csak hozzá tudunk férni. Ezzel olyan munkát végzünk, amely

már az Action Poétique indulása óta a sajátunk és amelynek, hiszem, senki nem tagadja értékes voltát. Különös figyelmet fordítunk arra, ami az imperia-
lizmus és a fasizmus ellen harcoló országokban születik, híven ahhoz a
szándékunkhoz, hogy erőinket azokon a válságos helyeken összpontosít-
suk, amelyeket az uralkodó ideológia szisztematikusan semmibe vesz vagy
kiforgat.”

Az Action Poétique az utóbbi időben élénkebb elméleti tevékenységet
folytat és egyre bonyolultabb vitába keveredik a Tel Quel csoportjával.
Az utóbbi idők egyik legérdekesebb vitája a szocialista realizmusról szólt és
az Action Poétique múlt évben megjelent 43. és 44. számában látott nap-
világot.

Henri Deluy, a folyóirat főszerkesztője az elsőnek említett számban azt
tűzi ki célul, hogy megvilágítsa az ún. *zsdanovizmus* lényegét. Erről szóló jegy-
zetét azzal indokolja, hogy meg akarja ismerni e kultúrpolitikai felfogás jel-
lemző vonásait, mégpedig azért, mert az utóbbi időkben Franciaországban
sokan hivatkoznak rá, akár mellette, akár ellene szólnak. A. A. Zsdanov élet-
rajzát ismertetve felveti a *személyes felelősség* kérdését azokban a kultúrpoli-
tikai állásfoglalásokban, amelyekhez neve fűződik. Hangsúlyozza, hogy ezt
a felelősséget nem lehet az elmélet síkján vizsgálni, hisz ilyen szempontból
Zsdanov tevékenysége nem volt jelentős, az irodalomról és a művészetről
elhangzott kijelentései egy adott politika megnyilvánulásai.

Ezután a mára térve kifejti, hogy „minden olyan vita, amelynek témája
a »zsdanovizmus«, egy adott *politikai és ideológiai kontextusban* vetődik fel,
amelyet nem szabad elfeledni. Minden ilyen jellegű vita, ha az ember világo-
san akar látni, maga után vonja a világ forradalmi mozgalma által felvetett
mai problematika ismeretét, Franciaországban azoknak a válaszoknak az
ismeretét, amelyeket a Kommunista Párt ad és azoknak az ellenvélemények-
nek az ismeretét is, amelyek e válaszokkal kapcsolatban felmerülnek.” Véle-
ménye szerint a zsdanovinak nevezett tézisekkel és gyakorlattal való egyetér-
tés vagy egyet nem értés nem jelenti azt, hogy valaki szükségszerűen egyetért
vagy nem ért egyet azzal az egész periódussal, amelyben egyebek között Sztálin
vagy Zsdanov élt. Ezen túlmenően magát a fogalmat is *történetileg* kell vizs-
gálni, mint ahogy a „sztálinizmusnak” a történelmi helyzettől függően más és
más az értelme.

Ezek előrebocsátása után tér rá arra, hogy a Tel Quel című folyóirat
csoportját némelyek „zsdanovizmussal” vádolják, amire most külön alkal-
mat ad az a tény, hogy a szerkesztő bizottság egyik tagja, Marcelin Pleynet
egy filmművészeti folyóiratban cikkeket írt, amelyekben többször idézi
Zsdanov nevét. A francia író tiltakozván az ellen a „vétó” ellen, amely bizo-
nyos körökben az ún. sztálini időszakot illeti, a kultúrával kapcsolatban egy
sorban említi Lenin, Trockij, Sztálin és Zsdanov nevét. Miután Zsdanov elmé-
leti szempontból teljesen jelentéktelen, Deluy Pleynet szemére veti, hogy
szerepét eltúlozza, ugyanakkor feltételezi, hogy mélyebb indokok magyaráz-
zák e név említését. Az Action Poétique főszerkesztője szerint Pleynet ilyen
módon egyrészt a 30-as évek kulturális politikájának akar igazat adni az
akkori avantgarde-dal szemben, másrészt azt akarja bizonyítani, hogy a
polgári értelmiségiek felkészületlenek voltak, s nem alakították ki a 20-as
években a marxista irodalomelméletet. Szerinte az ilyesfajta állításokkal,
amelyek azt a célt szolgálják, hogy a burzsoázia propagandáját ellensúlyoz-
zák a 30-as, 40-es évek Szovjetuniójával szemben, Pleynet túlló a célon, s

még annak a harcnak a jogosságát is kétségbe vonja, amelyet a személyi kultusz bűnei és hibái ellen a forradalmárok folytatnak.

Deluy ezek után igyekszik a maga részéről megfogalmazni a „zsdanovizmus” jellemzőit, amely szerinte a harmincas évek második felétől kezdődik a sztálini visszaélések és torzítások velejárójaként. A kezdetek szempontjából hosszasan idéz az első szovjet írókongresszus referátumaiból, amelyek a szocialista realizmust akarták meghatározni. Jellemzőnek Zsdanov ottani beszédét tartja, amely az irodalom kérdését lényegében a politika területére vitte át. A „zsdanovizmus” tehát szerinte „az elméleti nyomorúságot, a tekintélyelvvel, szemöldökrángató beavatkozást, a bürokratikus módszert és néha a megtorlást” jelenti.

E történeti „kitekintés” után megkísérli megmagyarázni, hogy *ma* miért és hogyan beszélnek „zsdanovizmusról” Franciaországban. Válasza a következő: „A zsdanovizmus, ahogy azt ma használják, az irodalmi ideológiában a politikai balosság egy bizonyos formájának a kifejezése. A mi álláspontunk világos — mondja Deluy — mi a zsdanovizmust antileninista gyakorlatnak tartjuk, a szocialista törvényesség megsértésének, ideológiának a fogalom szűkítő és pejoratív értelmében, historicista építménynek, amely képtelen a legsekélyebb tudományosan alátámasztott fogalmat produkálni.” Ezek után közli kommentárokkal Zsdanovnak az első szovjet írókongresszuson elmondott beszédét.

A folyóirat következő számában a szerkesztőség most már azt próbálja tisztázni, hogy *mi a különbség a „zsdanovizmus” és a szocialista realizmus között.* A „zsdanovizmus” a szerkesztőség szerint politika, amely igyekezett felhasználni a szocialista realizmus elméletét és gyakorlatát, bizonyos szempontból nem is indokolatlanul. A szocialista realizmus azonban nemcsak a történelemből és a politikai elemzésből születik, hanem az irodalomtörténetből és az irodalomelméletből is. „A szocialista realizmus ma is marandó kérdésekre próbál választ adni, például ilyenekre: a realizmus az irodalomnak egyedüli és legjobb módja-e arra, hogy a maga különösségében válaszoljon a társadalmi igényre? A forradalom vajon elváaszthatatlan-e a realizmustól az irodalomban? Vajon ez csak illúzió-e? Miben jelentkezik az irodalom forradalmi jellege?” A szocialista realizmus mibenlétét egyrészt bizonyos dokumentumok, másrészt a szerkesztőségben írókkal, irodalomtörténészekkel, kritikusokkal folytatott beszélgetések útján próbálják megvilágítani.

Léon Robel a szocialista realizmus fogalmának kialakulásáról beszél a Szovjetunióban, ismertette a különböző irányzatok egymás közötti harcát és a párt-állásfoglalásokat. Robel kétségbevonja a szocialista realizmus elméleti jelentőségét a harmincas évek elején, főleg politikai döntést lát e fogalom megválasztásában, annál is inkább, mert szerinte a realizmus kérdése nem kapcsolódik Marx és Lenin tövékenységében. Elismeri, hogy Lenin tükröződési elmélete az irodalom szempontjából is érdekes, de magát ezt az elméletet nem kapcsolja a realizmushoz, mondván, hogy Lenin csak egyszer használta ez utóbbi kifejezést, és hogy egyéni ízlését nem szabad összetéveszteni elméleti álláspontjával. A „teoretizálást” későbbi jelenségnek tartja, s mindenekelőtt Lukácsnak tulajdonítja. A szocialista realizmusnak szerinte két lényeges momentuma van: annak megismerésére indít, ami a Szovjetunióban történik a forradalom után és az író részvételét helyezi előtérbe a szocialista kollektivitásban. Szerinte a 30-as és 40-es évek is jeles alkotásokat produkáltak, s e tekintetben negativista álláspontnak történetileg helye nincs. Maliskin,

Platonov, Ilf és Petrov műveit emeli ki. Hangsúlyozza, hogy a szocialista realizmus közvetlenül hatott a francia irodalomra is, de ezt a kérdést külön kellene vizsgálni. Mint furcsa jelenséget említi, hogy 1968 májusában és júniusában a szocialista realizmus legdogmatikusabb megnyilvánulásait vették át a különböző „balosok”. Robel nem tagadja a szocialista realizmus létét, de fellép e dogmatikus megnyilvánulások ellen, amelyek egyaránt károsak a szocializmusra és a realizmusra.

Egészen más hangot üt meg a *Les Lettres Françaises* szerkesztője, *Pierre Daix*, aki hajdanában a szocialista realizmus egyik harcos képviselője volt. Most a szocialista realizmus az ő számára egyenlő a dogmatizmussal, sőt általában a személyi kultusszal. A hibát Daix nemcsak a politikában keresi, hanem az elméletben is, mégpedig nem akárkinél, hanem elsősorban és mindenekelőtt Leninnél. Szerinte a visszatükröződési elmélet nem vezethető vissza Marxhoz, az „öreg Engels” fedezte fel és Lenin fejlesztette tovább, aki a valóság dialektikáját passzív képpé alakította át. Szerinte „a mai tudomány fényénél a művészet racionális tevékenység, az embernek adott tevékenység. A visszatükrözés ezzel szemben az udvari vagy az isteni inspirációjú művészetet támasztja alá.” Így jutunk el a „kreativitás” elméletéhez, amelyet a nem európai művészeti fejlődéssel is igyekszik alátámasztani. Marxnak azt veti szemére, hogy túlságosan is csak az európai művészet körében gondolkozott, s ilyen módon a marxizmus — egyébként nemcsak művészeti vonatkozásban — az emberiség fejlődését azonosította a fehér ember fejlődésével. Daix elismeri, hogy Európában a realizmus hosszú ideig a munkásosztály ügyét szolgálta, és együtt haladt a forradalommal, de Sztálin és különösen a II. világháború óta a szocialista politika — szerinte — szembefordult magával a realizmussal. A realizmust az ő számára ma mindenekelőtt Szolzsenyicin jelenti, aki a személyi kultuszt lepeli le, és ilyen módon szembekerül a szocialista országok politikájával. A konklúzió amit levon az, hogy az irodalom és a tudomány sohasem éltek jó házasságban a politikával.

Az *Action Poétique* beszélgetést folytatott *Jean Pérus*-vel is, a szovjet irodalom egyik jó francia ismerőjével, aki a szocialista realizmust időben és térben korlátozni akarja, mégpedig úgy, hogy nagyjából 1928-tól a II. világháborúig a szovjet irodalomban jelentkező irányzatnak tartja. A szocialista realizmus lényege szerinte a következő: „A valóság felé kell fordulni, az épülő szocializmus szemszögéből kell azt nézni, inkább az embereket, mint a dolgokat kell figyelembe venni, fel kell ismerni bennük a szocializmus ígéreteit, meg kell ismerni a jelent a jövő szocializmusának fényénél.” A szocialista realizmus hatott jeles alkotókra is és nagy művek születését ösztönözte. Zsdanov általi felhasználása a politikai történet körébe tartozik, s az általa fémjelzett kulturális politikát az irodalomtörténet csak konzekvenciái szempontjából vizsgálhatja. Miután az a véleménye, hogy a II. világháborúval véget ért a szocialista realista irodalom, a ma szempontjából csak mint hagyományt tartja érdekesnek.

André Gisselbrecht, a *L'Humanité* ideológiai rovatának vezetője hangsúlyozza, hogy a szocialista realizmus nem felülről az írókra rákényszerített elmélet, hanem magából az irodalmi fejlődésből következett. Forrását részben abban az irodalomban kell keresni, amely a proletariátust a történelem cselekvő résztvevőjeként fogta fel, a naturalizmus passzív tömegével szemben, részben az irodalomelméletben, mégpedig a harmincas évek elejének teóriájában. Ekkor adják ki Marx és Engels művészetre vonatkozó írásait, amelyekből

elsősorban Lukács és Lifsic vannak le messzemenő következtetéseket. Az elméleti munkával kapcsolatban főleg arra hívja fel a figyelmet, hogy kezdettől fogva vita volt a realizmus tartalmáról és e tekintetben elsősorban a Brecht — Lukács polémiát ismerteti. A magyarországi szocialista realista kutatásokra utalva, hivatkozik arra, hogy némelyek akkor is szocialista realisták, ha ezt a fogalmat még nem ismerték, vagy nem vallották magukat azoknak. Ugyanakkor teljesen helytelen valamiféle „partalan” szocialista realizmust hirdetni s bizonyos írókról kimutatni, hogy azok, ha egyébként tartalmilag ez nem igaz. A szocialista realizmus kritériuma — szerinte — az állásfogalás az új mellett. Az új elfogadása nem jelenti ugyanakkor azt, hogy teljes összhang alakul ki a politikával, s e tekintetben többek között Brechtre hivatkozik. Gisselbrecht szembenáll Lukács irodalomfelfogásával, és azt tartja, hogy Brecht vonala termékenyebb, de elismeri, hogy nála néha bizonyos szűkkeblűség jelentkezik. Ami a franciaországi szocialista realizmust illeti, arra hívja fel a figyelmet, hogy ott az újítók, tehát a formai újítók is a forradalmi erők álláspontját fogadták el, s ennek következtében a kísérletezés természetes volt, még ha nagyon rövid ideig a dogmatikus felfogás a Francia Kommunista Pártban is jelentkezett. A franciaországi szocialista művészet fejlődésével bizonyítani lehet azt a tételt, hogy a formai újítás szorosan összefügg az új tartalom keresésével, ami azt is jelenti, hogy az új formák keresése nem azonosítható a dekadenciával. A francia tapasztalatok azt is mutatják, hogy nem lehet az avantgarde-ot, sem az ún. tradicionális művészetet monopolhelyzetbe hozni, szükség van arra, hogy mind a kettő párhuzamosan fejlődjék. A „balosság” megnyilvánulásával kapcsolatban azt emeli ki, hogy tulajdonképpen az opportunisták „partalan realizmus” elmélete váltotta ki a dogmatikus jelenségeket, amelyeknek lényege, hogy az ideológiát helyezik mindenek fölé. „Ha van jó ideológia, elég azt jó pedagógia segítségével a tömegeknek átadni, s aztán az emberek életük hátralevő részére felvilágosítottak. Ez a pedagógiai ábránd az, amely arra indítja az embereket, hogy újból Zsdanovról beszéljenek.”

Roger Bordier író úgy látja, hogy a szocialista realizmus újrafelvetése Franciaországban lényegében azzal a kérdéssel függ össze, hogy mi a helye az írónak a társadalomban. Sok fiatal úgy érzi, hogy rossz úton jár, a burzsoáziát szolgálja, bár a tömegek felé akar fordulni. Ezzel kapcsolatban egyébként nem tartja jelentéktelennek azt a kérdésfeltevést sem, hogy az író egyéni meggyőződése milyen hatást gyakorolhat magára a műre. Nem vallja magát a szocialista realizmus hívének, s ilyen módon válasza inkább csak általános reflexió az elkötelezettség szükségét illetően.

A fentiekben igyekeztünk — amennyire csak lehetett — pontosan ismertetni az Action Poétique szocialista realizmus-vitájának legfőbb mozzanatait. Maga ez a vita is azt mutatja, hogy megélnékült az érdeklődés a szocialista realizmus története és elmélete iránt. Ez az érdeklődés mindenekelőtt az 1968 május-júniusi események nyomán bontakozott ki, amelyekben fiatal értelmiségiek, köztük írók is résztvettek, akik a maguk helyét keresik a társadalomban, mégpedig a forradalmi úton megváltoztatandó társadalomban. Amint a vitából kiderül, az érdeklődés nem pusztán „balos” jellegű, hanem általában foglalkoztatja azokat, akik elvetik a polgári irodalmat és annak elméletét, továbbá a munkásmozgalomban jelentkező opportunizmus különböző megnyilvánulásait. Ezzel az érdeklődéssel szemben nem elég a szocialista realizmus dogmatikus torzításainak kritikáját állítani. Az a magatartás, amely Pierre Daix-nél jelentkezik a legpregnansabban, és amely teljesen elutasítja a

szocialista realizmust annak elméleti feltételeivel együtt, bármilyen sok keserűségből táplálkozik is, az új utakat keresőknek legfeljebb a csalódott ember vallomását jelenti.

Bebizonyosodott az is, hogy a realizmus „parttalanítása” senkit nem győzött meg: azok a formailag is újító művészek, akik eddig kommunisták voltak, ezután is azok maradtak, akik közömbösek politikailag, vagy éppen antikommunisták, ennek a „revízióknak” a hatása alatt nem csatlakoztak a Francia Kommunista Párthoz és nem változtatták meg művészetüket.

Az Action Poétique útkeresésének ismertetése érdekében közöljük P. L. Rossi és E. Roudinesco cikkét. Az előbbi a realizmus fogalmáról elmélkedik, az utóbbi hol nyíltan, hol utalásszerűen a Tel Quel felfogását támadja, különösen a freudizmus és a szürrealizmus kérdésében.

KÖPECZI BÉLA